

NUMANTIA, KELTIBERIAI VÁROS A KUTATÁS VILÁGÁNÁL

Szabadságharcok, egyes népek, nemzetek vagy törzsek ádáz tusái az elnyomókkal szemben, mindig kiemelkednek egyéni mivoltukból és az általános közérdeklődés jegyébe lépve, folyton ébren tartják emléküket. Egy ilyen szabadságharcot vívó népről, illetve egy népnek utolsó mentsváráról emlékszem itt meg. A nép, a mai Spanyolország történelmi őslakossága, a *keltiberek*; a város pedig, amelyben ők utoljára összegyűlve védekeztek, *Numantia* volt. Numantiáról és a keltiberek végpusztulásáról *Scipio* egyik barátjának, *Polybius*nak iratai hagytak némi nyomokat. E város, a barátságtalan, szeszélyes éghajlatú, kietlen vidékű, magasföldű, kastiliai fensíkon terül el. Midőn már az egész félszigetet leigázták a rómaiak, e város még kerek 10 évig (143—133 Kr. előtt) tartotta magát, eleinte mintegy 8000, később azonban csak a felére redukált harcossal. Évről-évre küld a főváros 143-tól Kr. előtt falai alá egykét légióból álló konzuli sereget, amely segédcapatokkal, együtt 30,000 embert tett ki. E csapatokkal eleinte a hős keltiberek könnyű szerrel elbántak. A sok kudarc után, már nem igen akadt hadvezér, aki hajlandónak mutatkozott volna e város megostromlására. Ezen segítő, végre *Carthago* leigázója, a rettegett *Scipio* vette át a numantiai ostromló sereg főparancsnokságát és 60,000 emberrel, hét nagy táborra osztott, 9 kilométer hosszú ostromgyűrű alkalmazása által, kiéheztetéssel akarja végleges megadásra bírni a nyakas várost. Borzongva olvassuk *Appianus* irataiban *Numantia* utolsó napjait, aki *Polybius* feljegyzései alapján közli őket. Miután már mindent elfogyasztottak a hosszú körülzárás alatt a város hős védői, nem átallották a bórdarabokat és végül a betegeteket is elfogyasztani, sőt mikor már ezek is fogytán voltak, sorsot húztak maguk között a harcosok és egymást ölték meg. A fennmaradt, alig egypár száz, végre megadta magát a könyör-

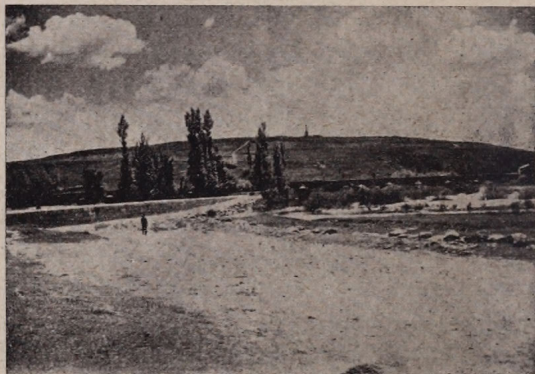
telen ostromló seregek. Polybius, a realiztikus író valóságos remekléseivel írja le a numantiabeli keltiberek kivonulását. «Nem látni mást — úgymond — mint az éhségtől agyongyötört, tétova tekintetű, roskatag járású, a szennytől és ragadó piszoktól már messziről bűzlő, bizonytalan járású, merő rongyokba burkolt, csapzott hajú férfiakat, akik még ilyen állapotban is izzó gyűlöletet árulnak el tekintetükkel». Scipio parancsa szerint, Numantia is Carthago sorsára jutott, azaz földig leromboltatott.

Ennek folytán Numantia végleg lekerül a történetírás színpadáról. Az augustusi állandó béke e városra is meghozta a részleges feltámadást. A spanyol provincia alapos rendezése alkalmával a hódítás után, egy új, római alapítású Numantia alakul ki a régi helyén. Ezen második város egészen a népvándorlásig áll fenn. Ennek hullámai azonban ezt is elsöprik oly alaposan, hogy még a neve is elveszelődik a tekintetbe jövő góth és arab forrásművekben. A félszigetnek a keresztények által újbóli visszafoglalása után azonban újból ébredezni kezd az elfelejtett történelem s ennek folytán Numantia neve egyre sűrűbben szerepel a népmondákban. A X-ik században Zamorrában püspökség alakul. Ennek hivatalos neve «*Episcopus Numantinus*» lesz. Ennek folytán a hajdani várost egykor ott keresték, ahol a *Duero* Zamorrát érinti. Csak később, a XVI-ik század hajnalán, a klasszikus irodalom újjáéledése korában, amidőn a többek között Appianus iratai is ismertebbekké váltak s az ősi Numantia helyrajzával is megismerkednek, kezdik a valódi helyet a *Duero* és *Merdancho* összefolyásánál, a mai *Garray* falucska háta mögött emelkedő dombon keresni, mert a napfényre került leletek is emellett szólottak. A régi szerzők iratai alapján, akik Numantiát és lakóinak hősi küzdelmeit elbeszélték, a hajdani hősök tisztelete veszi kezdetét Spanyolországban. Ekkor írja meg *Cervantes* is az általános lelkesülés behatása alatt «*Numantia*» című tragédiáját. A nagy spanyol író is, a *Garray* melletti dombra helyezi az ősi várost; tehát nyilvánvaló, hogy ismerte Appianus elbeszéléseit. Az összes XVI. századbeli írók, minden kritika nélkül elfogadják Appianus topografiai nézetét, anélkül azonban, hogy bizonyosságot szereztek volna afelől, hogy helyes-e az?! Ennek az archeológiailag felette fontos ténynek felderítése és tisztázása egy későbbi korra maradt, mert az Appianus-féle leírások elégtelenek és másodsor, mert közvetlenül a *Garray* helység mellett még *Soria* falucska is található, amely va-

lódi spanyol büszkeséggel «*la segunda Numantia*»-nak, azaz második Numantiának nevezi magát. Sőt Zamorra is annak tartja magát. Csak később a XIX-ik század 60-as éveiben tapasztalunk némi javulást a pozitívabb nyomok felé. Ezt is a puszta véletlennek köszönhetjük. Az említett évek egyikében, a soriai tartományban különféle új közutak kitűzésével megbízott *Edoardo Saavedra* mérnök, tüzetes vizsgálat alá vette azon római utakat is, amelyek az *Ebro* völgyéből kiindulva, a keltiberiai fensíkra vezetnek és a különféle római itinerariumokban is felemlítetnek, hogy ezek mentén terült el a hajdani Numantia. Miután a város Appianusnak további elbeszélése szerint a *Duero* mentén terült el, arra következtethettek a kutatók, hogy a szóban forgó város csakis a Garray-féle halomnak azon a részén keresendő, ahol a római út a Dueron át haladva, a halom felé halad. Úgy Saavedra kutatásai, valamint a klasszikus kor íróinak adatai, Garray mellett látszanak beszélni. A zárókö azonban, a helynek pontos megjelölésére, még hiányzott. A lelkes mérnök talált ugyan római nyomokat a halmon, de ezek csak a Scipio-féle ostromló sereg maradványainak bizonyultak. A várost neki sem sikerült pontosan megjelölnie. Ezzel a kétkedésnek csak új tápanyag adatott és Numantiának fekvése a bizonytalanságba maradt épen úgy, mint azon kornak nagy archeológiai tollharca, Trója topografiai holléte felől.

A hajdani iberiai város tulajdonképeni felfedezője *Schulten Adolf* erlangeni egyetemi tanár, aki 1902-ben egy spanyolországi tanulmányútja alkalmával felkeresi a Garray melletti dombot. Ennek tüzetes átvizsgálása után nyomban felismerte, hogy úgy a halom, valamint az Appianus-féle tájak leírásához s dacára az eddigi negatív spanyol ásatásoknak, a város csakis e helyen kereshető. (1. ábra) A modern numantiai kutatások ezzel veszik kezdetüket s tíz év után szerencsésen be is fejeződtek. Az 1903—1905-ig terjedő éveket történeti forráskritikára fordítja Schulten. Tapasztalatait «*Numantia, eine topografisch-historische Untersuchung*» című tanulmányában összegezi. Ezen forráskutatások alapján Appianusnak eddig alig becsült iratai új megvilágításba kerültek. Schulten a Numantia és környékén felmerülő régészeti problémákat nagyjában a következőképp formulázta: Első sorban a gyér földtakaróval borított római város alatt, az iberiai városnak maradványai tárandók föl. Nincs kizárva az sem, hogy azon halomgyűrűkön, amelyek Numantiát körülveszik, a Scipió-féle ostromnak fázisaiból emlékek

kerülnek majd felszínre. Evvel karöltve úgy az eddig teljesen ismeretlen keltiberek, valamint a római köztársasági hadászat fejlődésének új emlékei kerülnek majd napfényre. A következő évek ásatásai fényesen igazolták Schulten tanár helyes okoskodását. Az ásatás megindítása előtt a spanyol kormányhoz fordult Schulten, de ott süket fülekre talált. Ezen okulva, a göttingai tudós társaság ezer márkájával a zsebében, *Koenen Konstantin* archeológus társaságában és a német kormány erélyes támogatásával, végre sikerül 1905 augusztus havában az ásatást megindítani egyelőre öt válogatott munkással a Garray nevű dombon. A kutató árkok ásatása alkalmával előkerült leletek is igazolni látszottak már Schultennak

1. ábra. Numantia látképe.
Ansicht von Numantia.

nézetét, hogy helyes nyomon jár, mert ahogy a római réteget elhagyva, mindinkább mélyebbre hatoltak, egy vöröses barna, erősen megégett, agyagtéglákból álló, törmelékes rétegre bukkantak, amelyben az iberiai eredetű edényeknek töredékei nagy mennyiségben kerültek elő. Ezeket *Pierre Paris* ismertette a szakirodalomban. Az egyre nagyobb mérveket öltő és végül az egész halmot keresztül-kasul szeldelő árkok mindenütt egy és ugyanazon szintet tárták föl. Mindenütt láthatók lettek az erős tűz által sötétvörösre égett agyagtéglákból összerót falhalmazok. Az ősi Numantiának felfedezése lázba hozta egész Spanyolországot úgy annyira, hogy még a király is ellátogatott a helyszínre és jelenlétében leplezték le az ősi város helyét megjelölő nemzeti obeliszket, amelyet ennek emlékére emelt a késői kegyelet.

Az első campagne teljes négy hónapig tartott. Ezen idő alatt úgy a felszínre került leletek, valamint az egykorú feljegyzések nyomán, az ősi városnak hű képe tárult a kutatók elé. Az előkerült objektumok pedig pontosan fel is mérettek. Hogyan is nézett ki a régi keltiberiai Numantia? Fent, a kicsiny, alig hét hektár területű, plateauszerű dombon terült el az óváros, amelyet fal vett körül. Lent terméskövekből, feljebb azonban napon szárított agyagtéglákból volt összeállítva. Ehhez még egy alsóváros is sorakozott, amely a domb terraszain terült el egészen a domb lábáig. Az óváros szerkezete igen mesterkéltnél elrendezést mutatott. A város falaival koncentrikusan egy körút vezetett. A város falai és a körút között egy házgyűrű bontakozott ki. Ez pedig 11—12 m hosszú és 2—3 m széles házakból állott. A város belsejét kettő, északról dél felé és keletről nyugatra haladó haránt utcák metszése által, több téglányalakú háztömbre oszlik. E háztömbök mindegyike két sor olyan házból áll, amelyek a hátsó részben egymáshoz támaszkodnak; elülső felükkel ellenben az utca felé tekintenek. A numantiai ház három részből állott. Elöl, közel az úttesthez, egy pincyszerű éléstárt találunk. A ház közepén a tűzhely foglal helyet; ennek hátamögött a család hálószobája látható. A házakat is erős terméskőalapokra rakták és agyagtéglákból épültek föl. A falak szilárdabbá tétele végett fadorongokat építenek be. A tetőzet fával volt fődve és agyaggal letapasztva. Numantia tehát a prehistóriai Trója II.-höz hasonlóan agyagtéglákból épült város volt. A pincyszerű helyiség a téli hónapok alatt a család főtartózkodási helye lehetett. Erre vallanak azon számtalan háztartási eszközök is, amelyek ott léptenyomon előbukkantak. Nemcsak az építésmód, de a háztartási eszközök is a kezdetlegesség nyomait mutatják. Vasból készült tárgyak csak igen elvétve, bronzból készültek egyáltalán nem fordultak elő. Ezek helyett azonban igen nagy számban kerültek elő a legváltozatosabb diszítésű és alakú agyagedények. (2—5. ábra.) Ezen tárgyaknak úgy a legegyszerűbb, valamint a nagyon gazdag festésű ornamentikáját véve vizsgálat alá, arra a meggyőződésre, jutunk hogy némely tekintetben bizonyos összefüggést észlelhetünk a görögök hasonló produktumai és a középtengeri kultúra között. Mértani stilizálást mutatnak az ember és állatképek. Az edényfestők és diszítő művészek, előszeretettel festik meg a lovat, a házi nyulat és a keltiberiai fensík jellegzetes állatát, a «*Cuniculosa Celtiberia*»-nak képét. Igen sokszor látható a hal és madár képe. Az emberi

2. ábra.
Festett iberiai amphora.
Bemalte iberische Amphora.

3. ábra.
Iberiai vázatöredék.
Bruchstück einer iberischen Vase.

4 ábra. Iberiai vázatöredék.
Bruchstück einer iberischen Vase.

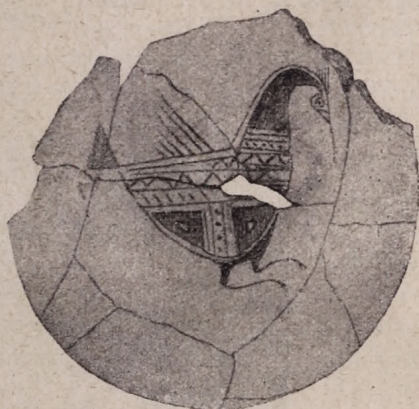
alakrajzok meglehetősen ritkák. Az egyik festménytöredék két iberiai harcos közti párviadalt tüntet föl; egy másik jelenet pedig vad lovaknak szelidítését örökíti meg. A napvilágra került numantiai keramiának produktumait véve figyelembe kitűnt, hogy a köz-

műveltség meglehetősen alacsony fokán álló Numantia, később egy választékos kulturának jut birtokába, amelynek száalai a keletre vezetnek. Később függetlenítik magukat ugyanezeknek forma-érzékétől és így egy teljesen egyéni agyagművességnek vetik meg alapjait.

Az ibériai város szintje alatt két prehisztórikus telepnek maradványait is sikerült feltárni. Az egyikben tiszta neolitikus szerzősámok, a másodikban hallstadtiak kerültek elő. E leleteket szemlélve, a spanyol szaktársak közül többen úgy vélekednek, hogy az előző tárgyak a *ligurok*, azaz Spanyolország őslakóinak maradványai; az utóbbiak pedig a *keltákéi*, akik a később bevándorolt *iberek* elől a magasabb fekvésű helyekre szorítottak vissza s akik a római korban *keltiberek* néven kerültek bele a klasszikus írók irataiba.

Az ősi város geográfiai helye ezek szerint fixiroztatott. Most már csak a *Scipio*-féle táborhelyeknek pontos megállapítása volt még hátra. Schulten tanár következtései itt is fényesen igazolódtak. Numantiát körülfogó

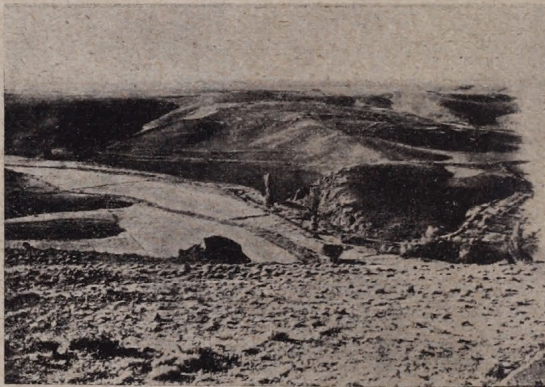
dombokon többször találtak római eredetű tárgyakat. Figyelembe azonban sohasem vették azokat a spanyol régészek. Mivel a szaktársak legnagyobb része eddig úgy okoskodott, hogy a szóban forgó *Scipio*-féle táborhelyek nem lehettek szilárd, kőből épültek, hanem csak földművek, amelyeket az idő vasfoga már úgy is eltörölt a föld színéről, Schulten tanárnak feltevéseit kétkedéssel fogadták és nem hittek a kutatás eredményeiben. A kutatót azonban a támadások korántsem kedvetlenítették el. *Wilamowitz-Moellendorj* tanár hathatós támogatására, *II. Vilmos* ex-császár egy jelentékeny összeg kiutalásával lehetővé tette az ásatások további folytatását. A második campagne folyama alatt, a Numantiától délre eső «*Peña Redonda*» nevű halmon (6. ábra) az ásatások legelején egy szabályos római laktanyának alapfalai kerültek elő számtalan *Scipio*

5. Iberiai edényfedő.

Iberischer Gefäßdeckel.

korabeli római érem, fegyver, hadiszer, háztartási edény társaságában. A továbbiak pedig azt igazolták, hogy az egész domb egy pompásan felszerelt táborhely volt. Az első Scipio-féle *köböl* épült táborhely helye tehát tisztázódott. Ezek után Schulten a többi táborhely felkutatását tűzte ki célul. A második campagne végével a történelmi hét Scipio-féle táborhely közül már négyet teljesen feltárt. Ezen helyekről, a Scipio-féle sereg tábori felszereléséből több jelentékeny emlék került elő. Így rengeteg pilum, több pompás-művű lándzsa, több száz katapulta nyíl, igen sok ballista golyó és több ezerre rúgó cseréptörredék. Ez utóbbiak egy egészen új fejezetet lesznek hívva alkotni a köztársaság korából. A Scipio-féle

6. ábra. A Peña Redonda látképe Numantiából tekintve.
Ansicht des Hügels Peña Redonda. Von Numantia aus gesehen.

táborhelyeknek létezése végleg tisztázódott és egyben megdőlt azon régi nézet, hogy a Scipio-féle táborhelyek fából és vert földből készült erődművek voltak. Miként a császárság korában, úgy a köztársasági katonaságnak hasonló épületei is szolid szerkezetű köépületek voltak. A «Peña Redonda» és a «Castillejo» halmon levő épületek világosan mutatják a légióban levő *«manípulus»*-ok laktanyáinak szerkezetét, amelyek egy udvar által határolt és a *«centurio»*-k által lakott épületrésszel a jólismert római lakóház szerkezetét mutatják a *tricliniummal*, amelyben a tribunok s a *prätoriummal*, amelyben maga a hadvezér lakott az ostrom alatt. Mivel Scipiónak csak két teljesen felszerelt légiója volt, s amelyek közül egyet ő maga, a másikat pedig tejtestvére *Fabius Maximus* vezényelt, igen való-

színű, hogy a Castillejo-halmon levő pompás és sokkal nagyobb praetoriumot tarthatni a főhadiszállásnak. A második Peña Redonda-it öccsée lehetett. A két következő (1907—1908.) évben végzett ásatások a klasszikus kor írói által is felemlített három következő táborhely is felásatott az *Appianus* által is leírt két partmenti erőd közül az egyik. Ezek segélyével zárta el a hadvezér az ostrom tartamára a *Duerot*. Az összes táborhelyek — egynek kivételével, amely a «*Travesades*» néven szereplő, Numantiát keletről érintő síkságon terül el — meredek lejtőjű magaslatokon terülnek el. Az összes erőd- és táborhelyeken pompásan lehet követni a napvilágra került leletek révén a Scipio-féle hadműveleteket, illetve a körülzárolásnak összes fázisait. Miként Numantia feltárásának híre lázba hozta a szakférfiakat, úgy mondhatnám fokozottabb mértékben nyilvánult az érdeklődés a Scipio-féle táborhelyek teljes lerög-zítésének hallatára. Appianus adatai tehát ezek szerint igazaknak bizonyultak. Az ókor egyik nagymultú városának így sikerült hosszas keresgélés után pontos topografiáját megállapítani. Még eddig csak a császárság korából bírtunk a római táborhelyekről tiszta képet alkotni, addig e helyen olyanokkal állunk szemben, amelyek a Kr. e. 133. évből valók s ezért ebbeli tudásunkban 150—200 évvel vonultunk visszafelé. Az előkerült nagyszámú fegyverleletek teljesen új fejezetet fognak alkotni a régebbi római had-történelem annaleseiben.

Az ásatások vezetői, a Scipio-féle táborhelyeknek Polybius-féle leírásait keresték mindenütt a numantiai halmokon. Ezt azonban sehohsem találták, mert egy ilyennek kiépítését a rendelkezésre álló terep sem engedte meg. Amit itt nem is sikerült elérniök a kutatóknak, azt a Renieblas melletti «*Gran Atalaya*» nevű dombon levők bőkezűen kárpótolták. Itt ugyanis egy Polybius sémájú, pompásan konzervált öt táborhelynek maradványai kerültek elő, amelyeket négy campagne 1909—1912-ig terjedő idő alatt sikerült 2□ kilométer terjedelemben feltárni. Ezen táborhelyek alatt keresendő tehát a Polybius által is közölt és numantiaiának mondott, híres Scipio-féle táborhely.

Nyolc campagne alatt, 1905—1912-ig teljesen befejeződött a numantiai vállalkozás. Megtalálták a Scipio által lerombolt és fel-dúlt ősi Numantiát érdekes s tanulságos emlékeivel egyetemben. Feltárattak sorjában Scipiónak táborhelyei is. Ezeken kívül még öt igen jelentékeny táborról fedették le a földtakarót Renieblas

környékén és ezeken kívül még egy olyanra is akadtak, amely épen ellentétje a Polybius-félének. A katonák egykori szobáiból és a tisztek termeiből a fegyverek és más hadi eszközöknek és tárgyaknak oly hatalmas gyűjteménye keletkezett, amely jelenleg a mainzi múzeumnak egyik féltve őrzött kincse. A köztársaság korabeli hadseregéről és a tábori életről vajmi keveset tudott eddig a szakirodalom. E leletek révén meglehetősen hű képet alkothatunk magunknak róla. A kicsiny Numantia feltárása és a hatalmas római táborhelyeknek pontos meghatározása által, a szakirodalom nagyot haladt rövid 8—9 év leforgása alatt. A renieblasi *Nobilior*-féle táborhelynek fennmaradt emlékein pompásan kivehetők ama légiók munkálatai, amelyek Kr. e. 153-ban a közel 20 éves háborút megindították. Az V-ik táborhelynek minden kényelmet nyújtó lakosztályai pedig arról győznek meg, hogy ezeket már *Pompejus* tisztjei lakták. A kietlen, kopár, egyhangú, szeszélyes időjárású fensíkről egy darab történet szól felénk, amely Scipio haditetteit regéli el Polybius feljegyzései alapján.

Stöhr Géza.

IRODALOM.

Strabo: Geographicon. III., IV.

Luc. Ann. Florus: Epitome rerum romanorum. II., XVIII., LVII.

San Isodoro de Sevilla: Origines. XV, 166.

Descripción Histórica del Obispado de Osma, con tres disertaciones sobre los sétios de Numancia. Madrid, 1788.

Sumario de los antigüedades romanas que hay en España. Madrid, 1832.

Excavaciones de Numancia. Memoria presentada al Ministerio de Instrucción Pública y Bellas Artes per la Comisión Ejecutiva. Madrid, MCMXII.

Ambrosio de Morales: Los Antigüedades de España.

España Sagrada. IX. köt. Madrid, 1900.

Eduardo Saavedra: Descripción de la Via romana entre Uxama y Augustobriga.

Boll. de la Academia de la Historia. I., XLII., L. köt.

A. Schulten: Numantia. Eine topographisch-historische Untersuchung. Berlin, 1905.

Jahrbuch des Kaiserlich deutschen Archæologischen Institutes. 1905—1913.

A. Schulten: Les Camps de Scipion a Numance. (*Bulletin Hispanique* 1908, 1910.)

Perrot—Chipiez: Histoire de l'art dans l'Antiquité. III. köt.

Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos. Madrid, 1908. évf.

Pierre Paris: Promenades archéologiques en Espagne. Paris, 1910.

Pierre Paris: L'Archéologie en Espagne et en Portugal. Paris, 1912.

H. Breuil: Sur l'origine de quelques motifs ornementaux de la céramique penite d'Aragon. (*Bull. Hispan.* XIII. köt.)

Horace Sandars: Pre-roman bronze votive offerings from Despeñaperos in the Sierra Morena Spain. London, 1906.

J. R. Melida: La Coleccion de bronzes antiguos de D. Antonio Vives. (*Revista de Archivos Bibl. y Mus.* 1902. évf.)

Manuel Cazorro: Los vasos aretinos y sus imitaciones galo-romanas en Ampurias. (*Anuari de l'Institut de Estudis Catalans.* 1909—1910. évf.)

Arch. Ért., Ú. F. XXXIV (1914), 163. l.